

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства
щодо забезпечення спілкування дитини з батьком або матір'ю,
які проживають окремо*

***Анотація.** Розглянуто зарубіжний досвід законодавчого забезпечення спілкування дитини з батьком або матір'ю, які проживають окремо. У цьому контексті проаналізовано питання щодо: наявності законодавчих та адміністративних механізмів примусового виконання рішення суду у справах щодо опіки та піклування над дитиною; досудового порядку забезпечення спілкування дитини з батьком або матір'ю, які проживають окремо; залучення органів опіки та піклування, психологів на стадії виконання судового рішення; стратегії виконання судових рішень про контакт одного з батьків із дитиною; заходів підтримки дитини, яка проявляє ознаки відчуження одного з батьків; відповідальності особи, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, суду. Зокрема, було розглянуто законодавство таких держав, як: Австрія, Німеччина, Франція, Польща, Литва, США та ін. Узагальнення зарубіжного досвіду відображено у Додатку 1.*

I. Вступна частина

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини, як визначено у частині першій статті 3 Конвенції ООН про права дитини¹. Саме це положення є ключовим як для прийняття судових рішень у справах про контакт батьків із дитиною, так і для їх виконання.

У частині третій статті 9 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року визначено, що держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини та прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини.

Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини закріплено в Сімейному кодексі України² (частина восьма статті 7, частина шоста статті 19, частина друга статті 155, частина друга статті 159, частина третя статті 163, частина третя статті 171 та ін.) та Законі України «Про охорону дитинства»³ (статті 1, 15 та ін.).

¹ Конвенція про права дитини у редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

² Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

³ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

Існує широкий консенсус, зокрема й у міжнародному праві, на підтримку думки, що в усіх рішеннях стосовно дітей їхні найвищі інтереси повинні мати першорядне значення. У практиці Європейського суду з прав людини такий підхід теж знайшов своє втілення (справи «Neulinger і Shuruk проти Швейцарії»; «Х проти Латвії»). Як зауважується в довіднику із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини, найвищі інтереси дитини можуть, залежно від їхнього характеру та серйозності, переважувати інтереси батьків (справа «Sahin проти Німеччини»). Інтереси батьків, особливо у тому, щоб мати регулярне спілкування зі своєю дитиною, залишаються, тим не менше, чинником, який береться до уваги у врівноваженні різних задіяних інтересів («Neulinger і Shuruk проти Швейцарії»)⁴.

Дитина та її батьки мають право встановлювати й підтримувати регулярний контакт один з одним, як зазначено у частині першій статті 4 Конвенції про контакт з дітьми⁵. Такий контакт може бути обмежений або заборонений лише тоді, коли це необхідно в найвищих інтересах дитини. Якщо підтримання неконтрольованого контакту з одним із батьків не відповідає найвищим інтересам дитини, то розглядається можливість контрольованого особистого контакту чи іншої форми контакту з одним із таких батьків.

Конвенція про контакт з дітьми зобов'язує судові органи держав заохочувати батьків до досягнення мирових угод стосовно контакту, зокрема шляхом використання сімейного посередництва та інших процедур для вирішення спорів. Кожна договірنا держава передбачає запобіжні заходи та гарантії, що повинні вживатися стосовно контакту. Відповідно до частини другої статті 10 Конвенції про контакт з дітьми запобіжні заходи й гарантії для забезпечення виконання розпорядження можуть, зокрема, включати: спостереження за контактом; зобов'язання особи сплатити витрати, пов'язані з переїздом та проживанням дитини, а також, у відповідних випадках, будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину; сплату застави особою, з якою дитина зазвичай проживає, для забезпечення того, щоб особі, яка добивається контакту, не перешкоджали в такому контакті; накладення штрафу на особу, з якою зазвичай проживає дитина, у разі відмови виконати розпорядження про контакт.

Виконання судового рішення залежить від якості такого рішення. В аналізованій категорії справ важливо, щоб національний суд належно й повно досліджував кожну окрему ситуацію, не припустився помилок і не допустив порушення прав як дитини, так і її батьків, особливо якщо справа пов'язана з іноземним елементом (тобто батьки та діти є громадянами різних держав або мають місце постійного проживання у різних державах).

У випадках міжнародного викрадення дитини зобов'язання, які стаття 8 Європейської конвенції з прав людини покладає на держави-учасниці, мають бути

⁴ Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Рада Європи/Європейський суд з прав людини. 2018. С. 55. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_8_UKR

⁵ Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192) 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text

розтлумачені з урахуванням, зокрема, Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (рішення ЄСПЛ у справах «Iglesias Gil і A.U.I. проти Іспанії», «Ignaccolo-Zenide проти Румунії») і Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (рішення ЄСПЛ у справі «Maire проти Португалії»). У цій сфері вирішальним є питання, чи було забезпечено справедливу рівновагу між задіяними конкуруючими інтересами – інтересами дитини, двох батьків і громадського порядку (рішення ЄСПЛ у справах «Maimousseau і Washington проти Франції», «Rouiller проти Швейцарії»), проте, не забуваючи, що найвищі інтереси дитини мають бути першочерговими (рішення ЄСПЛ у справах «Gnahoré проти Франції», «X проти Латвії»)⁶.

У контексті забезпечення рівноваги інтересів заслуговує на увагу рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини у справі «X проти Латвії»⁷ від 26 листопада 2013 року (заява № 27853/09), у якому Суд констатував, що заявниця зазнала непропорційного втручання в її право на повагу до свого сімейного життя, оскільки процес прийняття рішень у рамках національного законодавства не був дотриманий відповідно до процесуальних вимог, притаманних статті 8 Конвенції, а отже Ризький окружний суд не здійснив ефективного розгляду тверджень заявниці за статтею 13 (b) Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей⁸. У ситуації, яка досліджувалася Судом для прийняття рішення, національний суд зобов'язав матір, яка вивезла дитину без дозволу батька в іншу державу, повернути дитину у державу проживання її біологічного батька, з яким жінка ніколи не перебувала у шлюбі, та під його опіку. Це змусило матір переїхати на постійне проживання у державу проживання батька дитини, щоб мати контакт із дитиною. Інтереси дитини було дотримано, але інтереси жінки-матері порушено рішенням суду, у якому вони не бралися до уваги за наявної можливості їх врахування. Зазначена справа є прикладом недоліків та помилок процесу на рівні національного суду, що, на жаль, характерно для судів багатьох європейських держав.

У рішенні, ухваленому 22 червня 2006 року у справі «Б'янчі проти Швейцарії», Європейський суд з прав людини також постановив, що мало місце порушення статті 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного та сімейного життя заявника⁹. У рішенні, ухваленому 26 жовтня 2006 року у справі «Валлова та Валла проти Чеської республіки», Суд постановив, що було порушено статтю 8

⁶ Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Рада Європи/Європейський суд з прав людини. 2018. П. 256 і п. 257. С. 56. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_8_UKR

⁷ Велика Палата. Справа «X проти Латвії». Заява № 27853/09. Рішення від 26 листопада 2013 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-144744>

⁸ Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_188#Text

⁹ Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного та сімейного життя. Переклад Олександра Дроздова та Олени Дроздової. 2018. С. 24. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf

Конвенції щодо факту розлучення дітей із заявниками та поміщення їх під соціальний нагляд¹⁰.

Зважаючи на висновки Великої Палати Європейського суду з прав людини у справі «Х проти Латвії» щодо необхідності дослідження національним судом тих доказів, на яких ґрунтувалися твердження заявниці у справі, необхідно зауважити, що суди зобов'язані витребувати необхідні докази, якщо їх не надав заявник. Відповідні повноваження суду передбачені Цивільним процесуальним кодексом України¹¹ (далі – ЦПК України). Як впливає із частини другої статті 13 ЦПК України, суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, із власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Із метою запровадження заходів, які забезпечують ширше визнання та виконання рішень стосовно опіки над дитиною і встановлення правового співробітництва з цих питань, держави-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми¹². Вона має важливе значення для уніфікації національних законодавств щодо виконання рішень стосовно опіки над дітьми.

II. Основна частина

Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року¹³ та Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року¹⁴ визначають засади забезпечення захисту прав дитини на міждержавному рівні. Предметом конвенцій щодо найкращих інтересів дітей є підтримка їхніх прав, забезпечення гарантій дотримання їхніх прав та сприяння здійсненню ними цих прав особисто або через інших осіб. Загальні принципи, проголошені цими конвенціями, покладені в основу сімейного законодавства держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) як основоположні.

Законодавство ЄС має обмежений вплив на положення сімейного законодавства своїх держав-членів. Роль відповідних інститутів ЄС головним чином зводиться до забезпечення механізму виконання судових рішень та рішень правоохоронних органів, прийнятих в одній із держав-членів ЄС, на території інших.

¹⁰ Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного та сімейного життя. Переклад Олександра Дроздова та Олени Дроздової. 2018. С. 27. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf

¹¹ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

¹² Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327#Text

¹³ Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

¹⁴ Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

Правила щодо визнання та виконання рішень судів держав-членів ЄС щодо опіки та спілкування з дітьми є частиною Регламенту Ради (ЄС) № 2019/1111 від 25 червня 2019 року про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у сімейних справах та питаннях батьківської відповідальності, а також про міжнародне викрадення дітей¹⁵. Цей регламент однаково застосовується до усіх дітей незалежно від того, чи народжені вони у шлюбі чи ні, та є наріжним каменем судової співпраці ЄС у шлюбних справах і справах батьківської відповідальності.

Кожний із батьків має рівне право на участь у вихованні дитини. Це право передбачене міжнародними актами та відповідно закріплене у законодавстві всіх держав-членів ЄС. Водночас існують певні винятки. Так, частина перша статті 9 Конвенції про права дитини визначає, що держави-учасниці Конвенції забезпечують право дітей не розлучатися з батьками всупереч їхнім бажанням, за винятком випадків, коли компетентні органи, згідно з судовим рішенням, визначають, відповідно до закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Такі заходи можуть бути необхідними у разі, наприклад: жорстокого поведіння батьків із дитиною; відсутності з боку батьків піклування про дитину; роздільного проживання батьків, що обумовлює необхідність прийняття рішення щодо місця постійного проживання дитини. У всіх інших випадках питання порядку участі батьків у вихованні дитини вирішується двома шляхами: у договірному порядку між батьками; у судовому порядку, якщо батьки не можуть дійти згоди самостійно.

Рада Європи неодноразово наголошувала та засуджувала нерівне ставлення до батьків у національному законодавстві європейських держав й акцентувала увагу на тому, що роль батька має таке саме важливе значення, як і роль матері в питаннях опіки, виховання та розвитку дитини. У своїй Резолюції 2079 (2015) «Про рівність і спільну відповідальність батьків» Рада Європи акцентувала увагу на важливості подолання гендерних стереотипів щодо ролей чоловіків і жінок у сім'ї. Гендерна рівність стосується і того, з ким має проживати дитина у випадку, коли її батьки живуть окремо, а також щодо порядку участі у вихованні дитини того із батьків, хто проживає окремо¹⁶.

1. Питання наявності законодавчих та адміністративних механізмів примусового виконання рішення суду у справах щодо опіки та піклування над дитиною.

Для примусового виконання рішення суду у справах щодо опіки та піклування над дитиною у різних державах застосовуються різні законодавчі та адміністративні механізми. Варто зауважити, що законодавчі механізми примусового виконання рішення суду у зазначених справах у державах-членах ЄС

¹⁵ Council Regulation (EU) 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELLAR%3A524570fa-9c9a-11e9-9d01-01aa75ed71a1>

¹⁶ Resolution 2079 (2015). Equality and shared parental responsibility: the role of fathers. Author(s): Parliamentary Assembly. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=22220>

відповідають вимогам міжнародних конвенцій та договорів, що стосуються прав дитини, опіки та піклування над дитиною.

В **Австрії** суд зобов'язаний на вимогу або з власної ініціативи застосувати відповідні заходи примусу на виконання рішення суду у справах щодо опіки та піклування над дитиною, але будь-який прямиий примус для забезпечення прав на контакт батьків із дитиною не застосовується. Можливі засоби примусу щодо відвідування дитини передбачають штрафи та, в окремих випадках, затримання. Допускається відмова від продовження примусового виконання рішення суду, якщо існує загроза благополуччю дитини. Інші наслідки порушення прав на контакт із дитиною можуть включати утримання, опіку, компенсацію, а також впливати на спадкове право, право на вираження думок, право на інформацію¹⁷.

Згідно зі статтею 110(2) Закону про окреме провадження¹⁸ (Außerstreitgesetz – AußStrG) рішення щодо опіки не підлягають примусовому виконанню в порядку Кодексу виконавчого провадження (Exekutionsordnung). Згідно зі статтею 79(2) Закону про окреме провадження суд повинен постановити відповідні обов'язкові заходи за клопотанням або за власною ініціативою. Ці заходи включають штрафи, арешт на строк до одного року, примусову явку, перевірку документів, інформації та інших рухомих речей, а також призначення довірених осіб, які повинні вжити розумних заходів за рахунок і на ризик особи, яка не виконує зобов'язання. Рішення щодо особистих контактів також повинні виконуватися всупереч волі того з батьків, хто не проживає спільно з дитиною. Суд також може виконувати рішення щодо опіки із застосуванням відповідної прямої сили. Згідно зі статтею 110(3) Закону про окреме провадження суд може за власною ініціативою утримуватися від примусового виконання лише тоді, коли це ставить під загрозу благополуччя дитини.

Крім того, при виконанні рішень суду про опіку суд може звернутися за допомогою до служб у справах дітей та молоді або до сімейного суду, особливо щодо тимчасового піклування над дитиною, якщо це необхідно для того, щоб забезпечити його/її добробут. Проте лише судові органи можуть застосовувати пряму силу для виконання судових рішень. Вони можуть звернутися за допомогою до поліції¹⁹.

У **Польщі** процедура примусового виконання рішень щодо спілкування дитини з батьком чи матір'ю передбачена Цивільним процесуальним кодексом²⁰ (Kodeks postępowania cywilnego). Відповідно до законодавства Польщі якщо особа порушує принципи спілкування з дитиною, суд з питань опіки та піклування попереджає особу про можливе грошове стягнення. Якщо порушення

¹⁷ Відповідь Австрії на запит ЕСРД № 2292 від 7 травня 2013 року.

¹⁸ Bundesgesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen (Außerstreitgesetz – AußStrG). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20003047>

¹⁹ Parental responsibility - child custody and contact rights: Austria. URL: https://e-justice.europa.eu/302/EN/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?AUSTRIA&member=1

²⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf>

продовжується, суд з питань опіки та піклування може накладити грошове стягнення. Виплата здійснюється особі, чиї права на спілкування з дитиною порушено²¹.

Франція. У разі невиконання рішення суду щодо опіки чи права на спілкування, наприклад якщо один із батьків перешкоджає іншому у здійсненні права на спілкування з дитиною, останній може подати скаргу до прокурора (procureur de la République) за місцем проживання дитини. Перешкода другому з батьків у здійсненні його або її права на спілкування з дитиною є кримінальним правопорушенням, що передбачає покарання у вигляді одного року позбавлення волі та штрафу в розмірі 15000 євро²².

Суди у сімейних справах для забезпечення виконання свого рішення можуть накладати періодичні штрафні виплати. Якщо цього вимагають обставини, вони також можуть застосувати періодичну виплату штрафу за невиконання рішення іншого судді та батьківської угоди, зафіксованої в угоді про розірвання шлюбу за взаємною згодою.

Якщо один із батьків серйозно чи неодноразово навмисно перешкоджає виконанню рішення, угоди про розірвання шлюбу за взаємною згодою або угоди про порядок здійснення батьківських прав, суд також може зобов'язати його або її сплатити цивільний штраф у розмірі до 10000 євро.

За судовим наказом або заявою одного з батьків прокурор може, у виняткових випадках, звернутися за допомогою до поліції, щоб забезпечити виконання рішення суду, угоди про розірвання шлюбу за взаємною згодою або угоди про здійснення батьківських прав, наприклад забезпечення права на спілкування.

Відповідно до законодавства **Німеччини** у разі невиконання рішення про передачу дитини або рішення щодо спілкування з дитиною суд може накладити на зобов'язану особу штраф, а якщо його неможливо стягнути, може постановити ув'язнення на певний строк. У рішенні щодо спілкування з дитиною можуть бути визначені наслідки його невиконання. Максимальний штраф становить 25000 євро, а максимальний термін ув'язнення – шість місяців. Іншим потенційним засобом примусу є наказ про застосування сили до зобов'язаної особи. Неприпустимо застосовувати силу до дитини, якщо його/її потрібно видати, щоб реалізувати право на спілкування. Застосування сили до дитини допускається лише в тому випадку, якщо це відповідає інтересам дитини й неможливо забезпечити виконання зобов'язання менш суворими засобами²³.

Відповідно до Цивільного процесуального кодексу **Болгарії** орган, який забезпечує виконання рішень, що стосуються опіки над дітьми або права на

²¹ Відповідь Польщі на запит ЕСРД № 2292 від 7 травня 2013 року.

²² Parental responsibility - child custody and contact rights: France. URL: https://e-justice.europa.eu/302/EN/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?FRANCE&member=1

²³ Parental responsibility - child custody and contact rights: Germany. URL: https://e-justice.europa.eu/302/EN/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?GERMANY&member=1

спілкування, може звертатися по допомогу до поліції та соціальних служб і накладати штрафи на сторону, яка не виконує вимоги²⁴.

Державна служба з питань захисту прав дитини та усиновлення **Литовської Республіки** уповноважена притягувати до адміністративної відповідальності осіб, які здійснюють батьківські права всупереч інтересам дитини, наприклад перешкоджають контакту розлучених батьків із дитиною. У цьому випадку спочатку виноситься попередження, а за його ігнорування може бути накладено штраф у розмірі до 100 євро (стаття 73 Кодексу про адміністративні правопорушення)²⁵.

У **США** порядок примусового виконання судових рішень щодо опіки та спілкування з дітьми насамперед визначається Уніфікованим законом про юрисдикцію та виконання рішень щодо опіки над дітьми, прийнятим у всіх 50 штатах та окрузі Колумбія (УССЈЕА)²⁶. УССЈЕА вимагає від штату виконання рішення про опіку чи спілкування з дітьми, прийнятого в іншому штаті.

Загальна процедура примусового виконання таких рішень аналогічна процедурі примусового виконання будь-якого цивільного рішення. Підставою для виконання рішення про опіку та спілкування з дітьми в іншому штаті є його визнання шляхом процедури реєстрації. Якщо реєстрація не оскаржується, зареєстроване рішення може бути виконане будь-яким способом, доступним для виконання у відповідному штаті. Наприклад, може бути розпочате провадження щодо неповаги до суду у зв'язку із невиконанням рішення про опіку чи спілкування з дітьми тим із батьків, якого воно стосується.

Також можна звернутися до суду з клопотанням про прискорення провадження у справі щодо примусового виконання рішення про опіку чи спілкування з дітьми. Отримавши таке клопотання, суд негайно призначає слухання щодо примусового виконання. Суд може прийняти рішення щодо примусового виконання під час слухання, хоча існують положення, які дозволяють розширене слухання, і підстави для оскарження примусового виконання. Цей засіб правового захисту діє так само як habeas corpus, у якому особа, на яку поширюється судовий наказ, повинна бути негайно доставлена до суду. Якщо є небезпека для дитини або якщо здається, що дитина буде вилучена, можна також подати петицію про встановлення фізичної опіки над дитиною разом із клопотанням про прискорене провадження.

Крім того, УССЈЕА надає прокурорам повноваження виконувати рішення про опіку чи спілкування з дітьми, а співробітникам правоохоронних органів – повноваження розшукувати дитину за наказами прокурорів. Ці повноваження дають батькам та іншим особам, які стали жертвами викрадення дітей, можливість

²⁴ Права дітей. Тематичний інформаційний бюлетень. Департамент з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Лютий. 2021. С. 13. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-children-ukr-edited-for-layout/1680a21fb4>

²⁵ Відповідь Литви на запит ЕСПРД № 4780 від 23 червня 2021 року.

²⁶ Uniform Child Custody Jurisdiction and Enforcement Act (1997). URL: <https://www.uniformlaws.org/viewdocument/final-act-34?CommunityKey=4cc1b0be-d6c5-4bc2-b157-16b0baf2c56d>

звернутися за допомогою до тих, хто забезпечує дотримання кримінального законодавства.

2. Вирішення питання забезпечення спілкування дитини з батьком або матір'ю, які проживають окремо, в досудовому порядку.

У Франції регулювання порядку спілкування дитини з тим із батьків, хто проживає окремо, здійснюється відповідно до положень Цивільного кодексу (далі – ЦК)²⁷. За загальною нормою, кожен із батьків повинен підтримувати особисті стосунки з дитиною й поважати зв'язки дитини з іншим із батьків (стаття 373-2). Є два основні способи досудового врегулювання порядку спілкування дитини з тим із батьків, який проживає окремо. Перший – передбачає, що батьки спільно встановлюють порядок побачень із дитиною та визначають місце її проживання без звернення до сімейного суду, шляхом укладення батьківської угоди²⁸. Положення угоди формуються у спосіб, який гарантує захист інтересів дитини та забезпечує безперервність й ефективність підтримки зв'язків дитини з кожним із батьків. Угода укладається після розлучення батьків, які припиняють спільне проживання або розірвали договір цивільного партнерства. У ЦК передбачається вимога про обов'язкове затвердження батьківських угод суддею сімейного суду.

Другим способом досудового врегулювання є звернення до сімейної медіації з метою врегулювання розбіжностей, які виникають під час розлучення подружжя, щодо питань проживання батьків і дітей, виховання та спілкування з дитиною, сплати аліментів, поділу майна. Сімейна медіація може бути проведена за бажанням і згодою всіх сторін конфлікту. Відповідно до ЦК особи можуть звернутися до сімейної медіації як за власною ініціативою, так і за рішенням суду. Сімейна медіація не застосовується у випадку, якщо один із батьків вчинив насильство щодо другого з батьків або дитини. У разі досягнення сторонами консенсусу, медіація завершується укладенням відповідної угоди, яку затверджує суддя сімейного суду²⁹.

У Німеччині відповідно до Цивільного кодексу (BGB) кожен із батьків має право й зобов'язання щодо підтримання контакту з дитиною. Окрім того, встановлено обов'язок лояльності батьків, а саме: обов'язок утримуватися від усього, що погіршує стосунки дитини з другим із батьків або ускладнює її виховання³⁰.

Частина перша статті 1684 Цивільного кодексу³¹ визначає принцип, згідно з яким дитина має право спілкуватися з кожним із батьків, а кожен із батьків зобов'язаний і має право спілкуватися з дитиною. Відповідно до частини другої статті 1684 Цивільного кодексу батьки повинні утримуватися від будь-яких дій, які

²⁷ Code civil. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/2024-02-27/

²⁸ Arrêté du 25 juin 2018 relatif à l'allocation de soutien familial et du titre exécutoire prévu à l'article L. 582-2 du code de la sécurité sociale. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000037249197/#LEGIARTI000037249197>

²⁹ Droit de visite et d'hébergement en cas de séparation des parents. URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18786>

³⁰ Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

³¹ German Civil Code BGB. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html

погіршують стосунки дитини з другим із батьків або ускладнюють їх виховання. Вирішальним критерієм є інтерес дитини³². Отже, домовленість батька і матері, які проживають окремо, щодо спілкування з дитиною ґрунтується на зазначених нормах Цивільного кодексу.

Досудове врегулювання порядку спілкування дитини із тим із батьків, який проживає окремо, передбачає укладення мирової угоди між батьками про право на доступ (контактна угода). Відповідно до Цивільного кодексу право на доступ означає право бачити свою дитину та спілкуватися з нею через регулярні проміжки часу. Доступ передбачає контакти поштою та телефонним зв'язком поряд із контактом віч-на-віч тощо. Положення Цивільного кодексу безпосередньо не визначають тривалість і обсяг прав доступу, оскільки це має бути визначено у контактній угоді.

Якщо батьки дитини не можуть дійти згоди щодо права на доступ, то до процесу врегулювання долучаються служба у справах молоді або добровільна організація служби підтримки молоді. Нормами Соціального кодексу регулюється право осіб на консультацію та підтримку у здійсненні права на спілкування (Книга 8, § 18)³³. Передбачено, що батьки, інші особи, які мають право на доступ, та особи, під опікою яких перебуває дитина, мають право на безкоштовну консультацію та підтримку від служби у справах молоді щодо реалізації права на доступ. Служба у справах молоді зобов'язана бути посередником та надавати допомогу у випадках, якщо необхідно: отримати інформацію про особисті обставини дитини; організувати контакт із дитиною; забезпечити реалізацію судових або узгоджених домовленостей про контакт.

У **Польщі** відносини щодо порядку встановлення контактів між батьками й дітьми регулюються Кодексом про сім'ю та опіку (далі – Кодекс)³⁴. Батьки та їхня дитина мають право й обов'язок підтримувати контакт між собою. Право на контакт з дитиною включає: перебування з дитиною (у тому числі відвідування, побачення) та безпосереднє спілкування, ведення листування, використання інших засобів дистанційного зв'язку, у тому числі електронних.

Статтею 113-1 Кодексу передбачено спільне визначення батьками дитини, яка проживає з одним із батьків, способу підтримання контакту з іншим із батьків, якщо відсутня угода, укладена за рішенням суду з питань піклування. Відповідно до Кодексу, якщо дитина постійно перебуває з одним із батьків, спосіб підтримання контакту з дитиною другим із батьків визначається спільно батьками, керуючись найкращими інтересами дитини та враховуючи розумні бажання дитини. У разі відсутності згоди рішення приймає суд з питань піклування. Таким чином, досудове врегулювання порядку спілкування дитини з тим із батьків, який проживає окремо,

³² Відповідь Німеччини на запит ЕCPRD № 2292 від 7 травня 2013 року.

³³ Sozialgesetzbuch (SGB) - Achtes Buch (VIII) - Kinder- und Jugendhilfe - (Artikel 1 des Gesetzes v. 26. Juni 1990, BGBl. I S. 1163) § 18 Beratung und Unterstützung bei der Ausübung der Personensorge und des Umgangsrechts. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_8/___18.html

³⁴ Kodeks rodzinny i opiekuńczy. URL: <https://arslege.pl/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy/k2/s2906/>

здійснюється за спільною згодою батьків шляхом укладення угоди (батьківського договору). Форма договору законом не визначається, як і обов'язковість дотримання його умов. У разі виникнення спору, суд може взяти до уваги домовленості, передбачені батьківським договором.

Угода про порядок встановлення та підтримки контакту з дитиною може бути досягнута шляхом медіації. Послуги медіації надаються на підставі угоди про медіацію або за рішенням суду про направлення батьків на медіацію. Якщо досягнуто компромісу, посередництво завершується мировою угодою. Після затвердження мирової угоди судом, угода набуває законної сили³⁵.

Латвія. Відповідно до статті 181 Цивільного закону³⁶ дитина має право на особисті стосунки й безпосередні контакти з будь-ким із батьків (право на контакт). Законом передбачено право й обов'язок батьків підтримувати особисті стосунки та безпосередній контакт із дитиною. Таке право передбачено і для дитини, яка розлучена із сім'єю або яка не проживає з одним чи обома батьками. Той із батьків, хто не проживає з дитиною, має право отримувати про неї інформацію, яка включає повідомлення про її розвиток, здоров'я, успіхи в навчанні, інтереси та умови проживання.

Законом не врегульований досудовий порядок встановлення спілкування дитини із тим із батьків, який проживає окремо. У разі спору порядок здійснення права на контакт визначає суд із запитом висновку Суду у справах сиріт (стаття 182 Цивільного закону).

Австрія. Порядок встановлення опіки над дітьми, контактів між батьками й дітьми регламентується Цивільним кодексом Австрії (ABGB). Відповідно до статті 186 Цивільного кодексу кожен із батьків неповнолітньої дитини повинен підтримувати з нею особисті стосунки. Цивільний кодекс передбачає право дитини й кожного з батьків на регулярні особисті контакти відповідно до потреб дитини. Врегульовано два способи встановлення таких контактів: перший – за взаємною згодою батьків (досудовий); другий – у судовому порядку³⁷.

За приписами Цивільного кодексу³⁸, якщо один із батьків не проживає разом із неповнолітньою дитиною, дитина і цей один із батьків мають право на особисті контакти один з одним. Здійснення цього права має визначатися дитиною та батьками за взаємною згодою, тобто на основі угоди. Разом із тим спеціальний закон Австрії про права на дитинство та ім'я зобов'язує врегулювати право на побачення з дитиною в межах мирного розірвання шлюбу. Перед цим сторони повинні отримати консультацію щодо конкретних проблем їхніх неповнолітніх дітей, які виникли внаслідок розірвання шлюбу³⁹.

³⁵ Kodeks postępowania cywilnego. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-postepowania-cywilnego/>

³⁶ Civillikums. PIRMĀ DAĻA. Ģimenes tiesības. URL: <https://likumi.lv/ta/id/90223-civillikums-pirma-dala-gimenes-tiesibas>

³⁷ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/abgb>

³⁸ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>

³⁹ Відповідь Австрії на запит ЕСРД № 2292 від 7 травня 2013 року.

Досудове врегулювання особистих контактів дитини з одним із батьків, що проживає окремо, здійснюється шляхом укладання угоди між батьками. Ця угода надсилається до суду чи у службу у справах захисту дітей та молоді. Якщо батьки дитини не можуть дійти згоди щодо реалізації свого права на контакт з дитиною, то вони звертаються за порадою до служби захисту дітей та молоді з метою проведення сімейних консультацій. Окрім того, можуть бути застосовані методи медіації⁴⁰. Якщо заходи досудового врегулювання не завершилися укладення угоди між батьками, то сторони звертаються до суду.

США. На федеральному рівні відсутній закон, який регулює відносини щодо порядку встановлення контактів між батьками й дітьми, які не проживають разом. Регулювання відносин опіки над дітьми та інші види сімейних відносин віднесено до компетенції штатів. За загальним правилом, сімейні відносини регулюються уніфікованими законами штатів про шлюб та сім'ю⁴¹. Порядок встановлення опіки над дітьми, забезпечення права на контакт між батьками й дітьми визначаються: Уніфікованим законом про юрисдикцію та виконання рішень щодо опіки над дітьми⁴²; Єдиним законом про шлюб і розлучення (прийнятий в Арізоні, Колорадо, Іллінойсі, Кентуккі, Міннесоті, Міссурі, Монтані, Вашингтоні)⁴³; законами штатів про розлучення тощо.

Слід відзначити, що законодавство штатів встановлює пріоритетність досудового врегулювання питань опіки й забезпечення особистих контактів батьків з їхніми дітьми. Так, сімейним законодавством штату Вашингтон передбачено необхідність дотримання досудового вирішення спорів у всіх випадках, якщо тільки це прямо не заборонено законом. Процес вирішення спору може включати: консультування, посередництво чи арбітраж певною особою чи агенцією, позов до суду⁴⁴.

Досудовий порядок вирішення спору означає досягнення домовленостей між батьками щодо утримання та виховання дитини. Заключним етапом узгодження домовленостей (досудового регулювання) є укладання постійного чи тимчасового плану виховання дитини, який повинен містити положення щодо: вирішення майбутніх суперечок між батьками щодо виховання дитини; розподілу повноважень щодо прийняття рішень про розвиток, у тому числі забезпечення

⁴⁰Sorgerecht bei getrennt lebenden Eltern § gemeinsames Sorgerecht & mehr. URL: <https://www.familienrechtsinfo.at/kinder-sorgerecht/sorgerecht-getrennt-lebenden-eltern/>

⁴¹ Uniform Matrimonial and Family Laws Locator. URL: <https://www.law.cornell.edu/uniform/vol9.html>

⁴² Interstate child custody A Practitioner's Guide to the Uniform Child Custody Jurisdiction and Enforcement Act (UCCJEA). URL: https://bwjp.org/assets/documents/pdfs/a_practitioner%E2%80%99s_guide_to_the_uniform_child_custody_jurisdiction_and_enforcement_act_uccjea.pdf

⁴³ Marriage and Divorce Act (1973). URL: <https://www.uniformlaws.org/viewdocument/final-act-89?CommunityKey=c5a9ecec-095f-4e07-a106-2e6df459d0af&tab=librarydocuments>

⁴⁴ Revised Code of Washington Title 26 - Domestic Relations Chapter 26.09 - Dissolution Proceedings—Legal Separation. 26.09.184 Permanent parenting plan. URL: <https://law.justia.com/codes/washington/2019/title-26/chapter-26-09/section-26-09-184/>

здоров'я; матеріального утримання дитини; умов проживання дитини; порядку підтримки контактів тощо.

Як правило, законодавство кожного штату передбачає широкий спектр методів альтернативного вирішення питань опіки, у тому числі щодо забезпечення особистих контактів батьків з їхніми дітьми. До альтернативних методів відносять: посередництво, методи раціонального права, кооперативне право, ранню нейтральну оцінку, координацію батьківського виховання, арбітраж, приватне суддівство, неформальні переговори, підготовку до сеансу вирішення спору тощо⁴⁵.

Позитивним кроком для вирішення на майбутнє питання про контакт одного з батьків із дитиною є попередні заходи, спрямовані на досягнення певного консенсусу між сторонами та кращого розуміння ними ситуації і способів контактування. Наприклад, Сімейний кодекс **Словенії**⁴⁶ розширив використання консультацій і медіації у сімейних справах, передбачивши, що батьки повинні відвідувати попередні консультації в центрі соціальної роботи, перш ніж звертатися до суду за рішенням про права опіки, утримання й спілкування з дитиною. Крім того, національні суди можуть видавати тимчасові заборони, зокрема наказувати, щоб спілкування відбувалося при фахівцеві центру соціальної роботи, де перебуває дитина, й ухвалювати рішення ex officio про будь-які заходи щодо захисту найкращих інтересів дитини⁴⁷.

У Цивільному кодексі **Литовської Республіки**⁴⁸ закріплено право батька або матері, які проживають окремо від дитини, на спілкування з дитиною та участь у її вихованні. Дитина, батьки якої проживають окремо, має право на постійний безпосередній контакт з обома батьками, незалежно від місця їхнього проживання. Якщо батьки, які розлучилися, не можуть дійти згоди щодо їхньої участі у вихованні та спілкуванні з дитиною, порядок спілкування з дитиною та участі у вихованні дитини визначається судом. Батько або мати, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати другому з батьків спілкуванню з дитиною або участі у вихованні дитини (стаття 3.170 Цивільного кодексу Литовської Республіки)⁴⁹. Зазначені норми свідчать про необхідність укладення угоди батьками дитини щодо контакту з нею, якщо один із батьків проживає окремо.

Державна служба з питань захисту прав дитини та усиновлення при Міністерстві соціального захисту та праці Литовської Республіки також консультує батьків, допомагає їм домовитися щодо питань виховання дитини, доки спір не перебуває на етапі судового розгляду.

Із 1 січня 2020 року в Литві діє обов'язкова медіація у сімейних справах, у тому числі у справах, які стосуються спілкування батьків із дитиною. Таким чином,

⁴⁵ Alternative Dispute Resolution: Methods to Avoid Court. URL: <https://www.custodyexchange.com/topics/custody/legal-concepts/alternative-dispute-resolution.php>

⁴⁶ Družinski zakonik. URL: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7556#>

⁴⁷ Права дітей. Тематичний інформаційний бюлетень. Департамент з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Лютий. 2021. С. 14. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-children-ukr-edited-for-layout/1680a21fb4>

⁴⁸ Civil Code of the Republic of Lithuania. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495>

⁴⁹ Відповідь Литви на запит ЕСРПД № 4780 від 23 червня 2021 року.

перш ніж звертатися до суду з проханням встановити процедуру спілкування розлучених батьків із дитиною та участі у вихованні дитини, необхідно, щоб батьки скористалися послугами медіатора та спробували вирішити спір мирним шляхом. Медіаторів призначає служба правової допомоги⁵⁰.

3. Залучення органів опіки та піклування, психологів на стадії виконання судового рішення.

На стадії виконання судового рішення доцільним є залучення органів опіки та піклування, психологів, медіаторів, консультантів, посередників. У законодавствах різних держав це питання вирішується з урахуванням традицій, усталеної практики, наявних інституцій.

Австрія. Відповідно до Закону про судове провадження у юридичних справах у разі, якщо того вимагає благополуччя дитини, суд може призначити відповідну особу для допомоги у здійсненні права на особистий контакт (супровід відвідування). Така особа (супутник) повинна бути визначена у заяві на супровід і залучена до судового розгляду справи. У своєму рішенні суд визначає основні принципи, завдання й повноваження супроводжуючої особи⁵¹. Окрім того, суд може встановити обов'язок служби у справах захисту дітей та молоді щодо забезпечення виконання судового рішення, якщо цього вимагають найкращі інтереси дитини.

В Австрії закон про права на дитинство та ім'я⁵² (KindNamRÄG) 2013 року передбачає ряд заходів у межах так званої сімейної судової допомоги. Виконання судового рішення про контакт із дитиною може потребувати роз'яснення перешкод у праві на побачення (наприклад, хвороба дитини; погані умови проживання з батьком, який має право на побачення; спостереження за ситуацією у разі твердження, що дитина не хоче відвідувати другого з батьків). Зазначений закон вирішує це питання, пропонуючи можливість ухвалення попередніх рішень (тобто таких, які ґрунтуються лише на так званих «найважливіших» доказах). Суд також уповноважений визначати батькам поради щодо виховання дітей (§ 107 (3) AußStrG⁵³), призначати підтримку професіоналів у разі інтенсивного конфлікту між батьками дитини, щоб зміцнити їхні батьківські навички.

Посередники, консультанти, які вже працювали з батьками, можуть бути присутніми під час зустрічей батьків із дітьми. Вони можуть втручатися у ситуації, якщо виникають суперечки, конфлікти. Статус «посередника відвідування» визначений у законі про права на дитинство та ім'я. Зокрема, посередник може домовитися з батьками про конкретні особисті завдання, бути присутнім під час передачі дітей у межах особистих контактів, повідомити суд про свої спостереження. Суд може вимагати від посередника доповісти про свої зауваження.

⁵⁰ Відповідь Литви на запит ЕCPRD № 4780 від 23 червня 2021 року.

⁵¹ Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Außerstreitgesetz, Fassung vom 27.02.2024. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20003047>

⁵² Kindschafts- und Namensrechts-Änderungsgesetz 2013 – KindNamRÄG 2013. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgbl/I/2013/15>

⁵³ Bundesgesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen (Außerstreitgesetz – AußStrG). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20003047>

Таким чином посередник інтегрований у сімейну судову допомогу. Якщо він залучається до побачень батьків із дітьми, то сплачується судовий збір кожні три місяці. Витрати, пов'язані з посередником, несуть обоє батьків⁵⁴.

Законодавство **Латвії** передбачає випадки обмеження права на спілкування батьків з дитиною, якщо таке обмеження відповідає інтересам дитини. У такому разі, за потреби, суд може визнати, що зустріч із дитиною можлива лише у присутності контактної особи або в певному рекомендованому місці. Якщо суд визнав, що зустріч із дитиною можлива лише в присутності контактної особи, а сторони не можуть домовитися про контактну особу або суд у справах сиріт не погоджується з вибором сторін щодо контактної особи, права на контакт реалізуються у присутності представника суду з прав сиріт або особи, уповноваженої таким судом. Законодавчими положеннями визначено, що контактною особою є фізична особа, у присутності якої, за її згоди, реалізується право на контакт батьків із дитиною. Крім того, до забезпечення процесу реалізації права на контакт можуть бути залучені юридичні особи, які забезпечують присутність спеціаліста⁵⁵.

Франція. Положеннями Цивільного кодексу встановлено, що у випадках, коли дитина проживає з одним із батьків, суддя у сімейних справах приймає рішення про умови реалізації права на побачення з другим із батьків. Право на доступ, якщо цього вимагають інтереси дитини, може бути здійснене за спеціально вмотивованим рішенням суду у місці для зустрічі, визначеному суддею. Частота відвідування дитини одним із батьків, що проживає окремо, у тому числі у присутності третьої сторони, фіксується у судовому рішенні. Посередницькі візити відбуваються у приміщенні для зустрічей. Відповідно до статті D216-1 Кодексу соціальних дій та сім'ї простір для зустрічей – це місце, яке дозволяє дитині зустрічатися з одним із батьків або третьою особою. До встановлення контактів батьків із дитиною можуть залучатися соціальні працівники, сімейні терапевти, психологи тощо⁵⁶.

Німеччина. Відповідно до законодавства сімейний суд може винести рішення, в якому визначити, що контакт одного з батьків з дитиною здійснюється лише у присутності третьої сторони, яка дала на це згоду⁵⁷. Така форма контакту запроваджується з метою захисту кращих інтересів дитини. Стороною, на яку покладається обов'язок забезпечення контакту із супроводом, може бути служба у справах молоді.

Слід зауважити, що до основних завдань контактної допомоги відносяться: проведення бесід із батьками або законними опікунами та тими, хто шукає контакту; забезпечення реалізації прав доступу для тих, хто має право на доступ;

⁵⁴ Відповідь Австрії на запит ЕCPRD № 2292 від 7 травня 2013 року.

⁵⁵ Civillikums. PIRMĀ DAĻA. Ģimenes tiesības. URL: <https://likumi.lv/ta/id/90223-civillikums-pirma-dala-gimenes-tiesibas>

⁵⁶ Code de l'action sociale et des familles. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000026502015

⁵⁷ Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

підтримка дітей із відчуженням, амбівалентністю, почуттям провини та почуттям пригніченості; організація спілкування між членами сім'ї; сприяння у виконанні судових рішень і доручень тощо⁵⁸.

Польща. Відповідно до Кодексу про сім'ю та опіку у разі, якщо того вимагає благополуччя дитини, суд з питань опіки та піклування уповноважений обмежити контакти батьків із дитиною. Зокрема, суд може дозволити побачення з дитиною лише в присутності другого з батьків чи піклувальника, представника служби пробації або іншої особи, визначеної судом тощо. Окрім того, судом може бути встановлено обов'язок батьків щодо дотримання певної поведінки. Так, вирішуючи питання про контакти з дитиною, суд з питань опіки та піклування може зобов'язати батьків виконувати певні дії, зокрема відвідувати заклади чи спеціалістів, які займаються сімейною терапією, консультуванням чи іншою належною допомогою сім'ї⁵⁹.

США. Законодавство штатів демонструє спільність підходів щодо врегулювання залучення компетентних спеціалістів на стадії виконання судового рішення з метою забезпечення найкращих інтересів дитини, а також врегулювання сімейних відносин, у тому числі пов'язаних із необхідністю встановлення контактів між дитиною та одним із батьків. Наприклад, відповідно до законів штату Південна Кароліна суд уповноважений, незалежно від стадії судового процесу, ухвалити рішення про проходження сімейного консультування, яке включає «шлюбно-сімейну» або «сімейну терапію»⁶⁰. Процес терапії здійснюється ліцензованим консультантом, який може задіяти різні терапевтичні техніки: рольові ігри, вправи на спілкування або стратегії вирішення конфліктів, щоб сприяти порозумінню та позитивним змінам у спілкуванні між членами сім'ї. Суд може зобов'язати батьків пройти курси батьківського виховання. Контроль за виконанням судових рішень щодо проходження терапевтичних заходів покладається на соціальні служби.

У **Литві** консультаційну допомогу та рекомендації щодо виконання рішення суду про контакт із дитиною надають батькам органи опіки та піклування. Для встановлення контакту між батьками й дітьми судами Литви також призначаються психологи⁶¹.

Державна служба з питань захисту прав дитини та усиновлення при Міністерстві соціального захисту та праці Литовської Республіки ще на етапі судового розгляду спору вносить обґрунтовану пропозицію до суду щодо вирішення спору в інтересах дитини. Після вирішення справи судом Служба спонукає батьків до виконання рішення суду, співпрацює з судовим виконавцем у процесі примусового виконання та надає йому рекомендації, подає судовому

⁵⁸ Begleiteter Umgang (Umgangsbegleitung): Voraussetzungen, Aufgaben, Dauer. URL: https://beratung.de/recht/ratgeber/begleiteter-umgang-umgangsbegleitung-voraussetzungen-aufgabe_frn1b

⁵⁹ Kodeks rodzinny i opiekuńczy. URL: <https://arslege.pl/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy/k2/s2906/>

⁶⁰ South Carolina Code of Laws. URL: <https://www.scstatehouse.gov/code/t40c075.php>

⁶¹ Рішення ЄСПЛ у справі «Башкіс проти Литви» від 22 лютого 2023 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-220940>

виконавцю заяву про призначення психолога у виконавчий процес (за необхідності) тощо⁶².

У Чехії згідно з нормами Цивільного процесуального кодексу суди можуть призупинити провадження у справі на строк до трьох місяців і зобов'язати сторони взяти участь у медіаційних зустрічах або сімейній терапії⁶³.

4. Виконання судових рішень про контакт одного з батьків із дитиною.

Відповідно до практики ЄСПЛ право взаємного спілкування одного з батьків та дитини становить основоположний елемент «сімейного життя» у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Позитивне зобов'язання держави у цій сфері полягає не у досягненні результату, а у вжитті достатніх заходів для виконання рішення про побачення з дитиною⁶⁴.

У рішенні від 7 жовтня 2021 року у справі «Вихованок проти України»⁶⁵ (заява № 12962/19) ЄСПЛ зазначив, що під час здійснення виконавчого провадження втручання державних виконавців по суті зводилося лише до повідомлення про неуспішні спроби провести побачення та відмову дитини бачитися із заявником. Ніщо не свідчить, що під час виконавчого провадження органи державної влади коли-небудь розглядали механізми добровільного виконання рішення, наприклад шляхом розробки комплексної стратегії виконання, у тому числі цільової підтримки дитини, яка, вочевидь, проявляла ознаки відчуження одного з батьків. Хоча перевага завжди надається добровільному виконанню, незмінна позиція, якої часто дотримуються батьки у таких справах, може ускладнити таке добровільне виконання та зумовити у певних випадках необхідність застосування пропорційних примусових заходів.

Судові рішення повинні виконуватися добровільно. Якщо не відбувається добровільне виконання судових рішень про контакт одного з батьків із дитиною або чиняться перешкоди їх виконанню, здійснюється примусове виконання із залученням відповідних державних органів, а особи, винні у невиконанні рішень або перешкоджанні їх виконанню, притягуються до відповідальності.

Наприклад, за процесуальним законодавством Литви, якщо рішення суду щодо процедури спілкування одного з батьків з дитиною не виконується належним чином у добровільному порядку, зацікавлена особа може звернутися до судового службовця (судового виконавця) для примусового виконання рішення. Відповідно до Цивільного процесуального кодексу Литовської Республіки за невиконання батьком або матір'ю встановлених судом обов'язків щодо порядку спілкування одного з батьків з дитиною можуть бути застосовані процесуальні стягнення. Він або вона може бути оштрафований судом на підставі інформації, наданої судовим

⁶² Відповідь Литви на запит ЄСПРД № 4780 від 23 червня 2021 року.

⁶³ Права дітей. Тематичний інформаційний бюлетень. Департамент з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Лютий. 2021. С. 13. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-children-ukr-edited-for-layout/1680a21fb4>

⁶⁴ Вишняков проти України (заява № 25612/12). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192006>

⁶⁵ Вихованок проти України (заява № 12962/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214069>

виконавцем. Штраф може становити до 300 євро за кожен день прострочення виконання рішення суду. Штраф може бути накладено повторно. Сплата штрафу не звільняє від обов'язків, встановлених у рішенні суду (стаття 771 Цивільного процесуального кодексу Литовської Республіки)⁶⁶.

Практично примусове виконання судових рішень неможливе у випадках, коли діти відмовляються мати особисті стосунки з батьками, які розлучилися. Проте це може не стосуватися випадків примусового повернення дитини, яка була незаконно вивезена з держави одним із батьків без дозволу іншого. Наприклад, відповідно до законодавства **Франції** не береться до уваги можливий спротив дитини щодо побачення з одним із батьків, якому вона має бути повернена. Поки дитина є неповнолітньою, вона повинна виконувати рішення суду, яке було прийняте, доки інше рішення не винесене суддею у сімейних справах⁶⁷.

За необхідності судові рішення про контакт одного з батьків з дитиною може бути змінено, якщо цього вимагають інтереси дитини. Отже, буде виконуватися інше рішення. Це відбувається через зміни обставин. Наприклад, Кодекс **Польщі** про сім'ю та опіку передбачає, що суд опіки може, зокрема:

- 1) заборонити зустрічі з дитиною;
- 2) забороняти вивозити дитину за межі місця проживання;
- 3) допускати побачення з дитиною лише в присутності другого з батьків чи піклувальника, чи іншої особи, визначеної судом;
- 4) обмежити контакти певними видами дистанційного спілкування;
- 5) заборонити дистанційне спілкування⁶⁸.

5. Заходи підтримки дитини, яка проявляє ознаки відчуження одного з батьків.

Під відчуженням батьків розуміється процес, коли один із батьків дитини навмисно чи ненавмисно впливає на дитину проти іншого з батьків, змушуючи дитину безпідставно уникати, боятися або зневажати іншого з батьків. Ця психологічна маніпуляція може мати глибокі довгострокові наслідки для дитини та стосунків із відчуженим батьком або матір'ю, що призведе до руйнування сімейних відносин.

У цьому контексті практика Європейського суду з прав людини визначає, що діти мають право на те, щоб з ними консультувалися та вислуховували питання, які їх стосуються. Зокрема, коли діти дорослішають і з плином часу стають здатними сформулювати власну думку щодо їхнього спілкування з батьками, суди повинні приділяти належну увагу їхнім поглядам і почуттям, а також їхньому праву на повагу до їхнього приватного життя (*N.Ts. and Others v. Georgia*, 2016, § 72)⁶⁹. Погляди дітей не обов'язково є незмінними, а їхні заперечення, яким слід приділяти належну увагу, не обов'язково є достатніми, щоб переважити інтереси батьків,

⁶⁶ Відповідь Литви на запит ЕСРД № 4780 від 23 червня 2021 року.

⁶⁷ Відповідь Франції на запит ЕСРД № 4780 від 23 червня 2021 року.

⁶⁸ Відповідь Польщі на запит ЕСРД № 2292 від 7 травня 2013 року.

⁶⁹ *N.Ts. and Others v. Georgia*, 2016, § 72. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160313>

особливо щодо регулярного спілкування з дитиною. Безумовне право відмови не повинно надаватися дітям без розгляду будь-яких інших факторів і проведення перевірки для визначення їхніх найкращих інтересів (*Zelikhha Magomadova v. Russia*, 2019, § 115)⁷⁰; такі інтереси зазвичай вимагають збереження зв'язків дитини з її сім'єю, за винятком випадків, коли це завдасть шкоди здоров'ю та розвитку дитини (*Suur v. Estonia*, 2020, § 79). Якщо суд обґрунтовує своє рішення поглядами дітей, які не можуть сформулювати та сформулювати думку щодо своїх бажань – наприклад, через конфлікт щодо вірності та/або через їхню відчужену поведінку одного з батьків – таке рішення може суперечити статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (*K.V. and Others v. Croatia*, 2017, § 143)⁷¹.

Німеччина. Якщо фізичне, психічне чи емоційне благополуччя дитини або її майно знаходиться під загрозою, а батьки не бажають або не можуть запобігти небезпеці, сімейний суд повинен вжити заходів, необхідних для запобігання ризику відповідно до частини першої статті 1666 Цивільного кодексу Німеччини (BGB). Це стосується і випадків, коли дитина проявляє відчуження до одного з батьків.

До судових заходів підтримки дитини у таких ситуаціях за законодавством Німеччини відносяться як державна допомога (наприклад, пільги служб соціального захисту дітей і молоді та охорони здоров'я), так і заборона для того з батьків, до якого дитина проявляє відчуження, на тимчасове чи безстрокове користування сімейною квартирою чи іншою квартирою або перебування в певній частині квартири чи відвідування деяких інших місць, де дитина регулярно перебуває, встановлення вимоги щодо знаходження на певній відстані від будинку, де проживає дитина.

Правові наслідки запобігання контакту в сенсі порушення лояльності до контакту передбачають втрату прав на відвідування особи, яка має право на контакт з дитиною, а також, як наслідок, право вимоги аліментів на користь того з батьків, з яким проживає та на утриманні якого перебуває дитина⁷². У Німеччині також можливе часткове або повне позбавлення батьківського піклування, що є однією із санкцій, передбачених законом.

У США той із батьків, з яким проживає дитина, як правило, зобов'язаний переконатися, що дитина присутня на кожному відвідуванні її іншим із батьків, навіть якщо дитина не хоче спілкуватися з останнім. Якщо той із батьків, з яким проживає дитина, не докладе серйозних зусиль для вирішення цієї проблеми, суддя цілком може дійти висновку, що він заважає спілкуванню дитини з іншим із батьків.

Правова реакція на відчуження батьків може включати, зокрема: клопотання про детальну консультацію зі спеціалістом із психічного здоров'я; клопотання до суду про призначення сімейної терапії з терапевтом, який має досвід у розв'язанні питань відчуження; звернення до суду з проханням виконати, змінити або прийняти нові розпорядження про опіку та відвідування, щоб зберегти стосунки дитини з

⁷⁰ *Zelikhha Magomadova v. Russia*, 2019, § 115. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196416>

⁷¹ *K.V. and Others v. Croatia*, 2017, § 143. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172077>

⁷² Відповідь Німеччини на запит ЕСРД № 2292 від 7 травня 2013 року.

обома батьками; клопотання до суду про призначення експерта з опіки над дитиною, який повинен проаналізувати ситуацію і дати суду рекомендації через призму стандарту найкращих інтересів дитини⁷³.

У Великій Британії відсутній закон, який би визначав поняття «відчуження батьків». За відсутності законодавчого визначення, Служба консультацій і підтримки судів у справах дітей і сім'ї (Cafcass) визначає термін «відчуження батьків» як «невиправданий опір або ворожість дитини до одного з батьків у результаті психологічної маніпуляції з боку іншого з батьків»⁷⁴.

Cafcass розробила інструкцію для підтримки професійного аналізу радником сімейного суду (FCA) справ щодо відмови дитини проводити час із батьками чи опікунами, з метою рекомендувати найкращий шлях для досягнення позитивних змін для дитини⁷⁵. При цьому звертається увага на необхідність встановлення балансу при вирішенні дилеми наскільки дитина повинна бути змушена проводити час із тим із батьків, щодо якого відчуває відчуження, навіть якщо вважається, що це в її довгострокових інтересах. Експертна оцінка та судовий процес повинні збалансувати ризики в кожному окремому випадку для кожної окремої дитини. Щоб подолати відчуження батьків, суди часто розглядають необхідність терапевтичного втручання, яке здійснюється за умови судового контролю⁷⁶.

Одним із способів вирішення відчуження одного з батьків є сімейна медіація, що передбачає втручання навченого акредитованого сімейного медіатора, який допоможе обговорити те, що відбувається, і вирішити проблему. Крім того, у випадках, коли діти відмовляються від контакту, існує можливість інклюзивної медіації для дітей, де бажання та почуття дитини можна висловити в кімнаті медіації своїми словами.

6. Відповідальність особи, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, суду.

Кримінальне законодавство Австрії, Німеччини, Франції, Польщі, Литви, США не містить окремих норм про відповідальність особи, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки, піклування чи суду, а здебільшого регламентує загальні підстави відповідальності за невиконання окремих судових рішень та заборон і встановлює перелік суспільно-небезпечних діянь проти сім'ї та піклування.

⁷³ Наприклад: Colorado Revised Statutes Title 14. Domestic Matters § 14-10-124. Best interests of the child. URL: <https://codes.findlaw.com/co/title-14-domestic-matters/co-rev-st-sect-14-10-124.html>

⁷⁴ Alienating behaviours (Children and Family Court Advisory and Support Service). URL: <https://www.cafcass.gov.uk/parent-carer-or-family-member/applications-child-arrangements-order/how-your-family-court-adviser-makes-their-assessment-your-childs-welfare-and-best-interests/alienating-behaviours>

⁷⁵ Children's resistance or refusal to spending time with a parent: a structured guide (Cafcass). URL: <https://www.cafcass.gov.uk/sites/default/files/2023-09/Childrens-resistance-or-refusal-to-spending-time-a-parent-guide%20%282%29.pdf>

⁷⁶ Guidance on recommendations for the child when alienating behaviour is a factor (Cafcass). URL: <https://www.cafcass.gov.uk/sites/default/files/2023-09/Guidance-on-recommendations-for-the-child-when-alienating-behaviour-is-a-factor.pdf>

Так, відповідно до статті 244 Кримінального кодексу **Польщі**⁷⁷ особа, яка не виконує накладених судом заборон, зокрема щодо перебування в певних місцях, контактів із певними особами, наближення до певних осіб або залишення місця перебування без згоди суду тощо, підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. Аналогічне покарання передбачене за ухилення від виконання рішення суду щодо зобов'язання відшкодувати шкоду на користь потерпілої сторони за злочин, у справах приватного обвинувачення (стаття 244с). Кримінальному переслідуванню підлягає особа, яка зобов'язана піклуватися про дитину віком до 15 років, якщо вона залишила дитину в небезпеці (стаття 210), а також особа, яка викрала дитину (стаття 211). За вчинення таких діянь передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років.

Кримінальні кодекси **Німеччини**⁷⁸ та **Австрії**⁷⁹ теж не містять загальної норми про відповідальність за невиконання рішення суду. Проте у § 288 Кримінального кодексу Німеччини закріплено підстави відповідальності за перешкоджання примусовому виконавчому провадженню.

У Німеччині порушення обов'язку піклуватися або навчати неповнолітнього до 16 років є кримінально караним за умови існування загрози заподіяння шкоди фізичному чи психологічному розвитку дитини (§ 171).

В Австрії, окрім викрадення дитини (§195), передбачено відповідальність для особи, яка позбавляє неповнолітнього освітньої допомоги, призначеної за розпорядженням влади, спонукає, допомагає ухилитися від такої допомоги (§ 196); нехтує обов'язками щодо догляду або виховання за дитиною, покладеними на неї згідно із законом, у тому числі навіть якщо це було здійснено з необережності.

У законодавстві деяких держав відповідальність за невиконання рішення суду викладено у нормах про невиконання судового рішення певного виду. Так, відповідно до статті 227-3 Кримінального кодексу **Франції**⁸⁰ факт невиконання особою судового рішення про сплату коштів на користь малолітньої дитини є підставою призначення покарання у виді позбавлення волі на два роки та штрафу у розмірі 15000 євро. Порушення розпоряджень судді у справах сім'ї, у справах про насильство (стаття 227-4-2), а саме: невиконання особою зобов'язань чи заборон, накладених у захисному приписі – карається двома роками позбавлення волі та штрафом у розмірі 15000 євро. Також встановлена відповідальність за ухилення від виконання вироку майнового характеру, винесеного судом у кримінальних справах, або рішення, винесеного судом у цивільних справах про делікти, квазиделікти (стаття 314-7).

⁷⁷ Kodeks karny: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>

⁷⁸ Strafgesetzbuch (StGB). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/index.html>

⁷⁹ Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch – StGB). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>

⁸⁰ Code pénal. Version en vigueur au 22 mars 2024. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719

У Кримінальному кодексі Литви⁸¹, окрім відповідальності за ухилення особи від виконання обов'язку матеріально утримувати дитину (стаття 164), передбачено кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення, не пов'язаного з покаранням. Для цілей цієї статті рішенням суду вважається процесуальний документ, прийнятий судом загальної чи спеціальної компетенції будь-якої інстанції для вирішення питань, не пов'язаних із призначенням покарання. Зазвичай таким рішенням суду на особу покладаються обов'язки та заборони, що виникають із різних підстав, але не пов'язані з її покаранням. Підставою відповідальності за цією статтею є лише умисна поведінка особи. Такі діяння є проступком і караються громадськими роботами, штрафом, обмеженням волі або арештом.

Федеральні правила цивільного судочинства у США передбачають, що процедури виконання рішень здійснюються відповідно до законодавства штату, в якому вимагається виконання. Характерною ознакою виконавчого провадження у США є можливість застосування до боржників такого крайнього заходу, як тюремне ув'язнення, яке в окремих штатах (Аризона, Арканзас, Флорида, Іллінойс, Індіана та ін.) застосовується до осіб, які ухиляються від сплати аліментів на утримання дитини, за наявності відомостей про їхню платоспроможність.

Відповідно до положень федерального кримінального законодавства США⁸² перешкоджання виконанню судових рішень, а саме: умисне діяння, що створює перешкоди належному здійсненню прав або обов'язків, визначених рішенням чи постановою суду Сполучених Штатів, карається штрафом або позбавленням волі не більше одного року (можуть бути застосовані обидва види покарання).

Попри те, що наведене вище правило закріплене у федеральному законодавстві держави, кримінальне законодавство не усіх штатів визнає такі діяння злочином (наприклад, у кримінальних кодексах Каліфорнії, Флориди, Пенсільванії такі положення відсутні). У кримінальному законодавстві штату Луїзіана передбачено відповідальність за перешкоджання судовим актам⁸³.

У кожному штаті існують закони, що захищають дітей від основних видів неналежного поводження: фізичного насильства (будь-які дії, що призводять до фізичних ушкоджень: стусани, побиття, удари ногами, штовхання та падіння); емоційного насильства (будь-які дії, що завдають емоційної шкоди: образа, глузування, публічна ганьба та цькування, погрози, булінг); сексуального насильства (будь-яка примусова сексуальна активність, неприйнятні дотики або показ неприйнятних фотографій чи відео); недбалості (нездатність забезпечити базові речі, включаючи їжу, житло, медичне обслуговування, освіту та нагляд за дитиною).

⁸¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555>

⁸² U.S. Code Title 18. § 1509. Obstruction of court orders. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1509>

⁸³ Louisiana Laws Revised Statutes. 2014. TITLE 14 – Criminal Law RS 14:133.1 – Obstruction of court orders. URL: <https://codes.findlaw.com/la/revised-statutes/la-rev-stat-tit-14-sect-133-1>

Якщо рішення органу опіки та піклування або суду стосується повернення дитини, вивезеної без дозволу одного з батьків, що підпадає під вимоги Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, у багатьох державах передбачені санкції, які спонукають до ефективного виконання рішень про повернення. Зокрема, законом **Хорватії** про сім'ю 2015 року передбачено штрафи й позбавлення волі на строк до шести місяців для сторін, що перешкоджають виконавчому провадженню. У крайньому випадку передбачено примусове вилучення дитини за допомогою поліції⁸⁴.

Норми про штрафи за перешкоджання виконанню рішення суду щодо спілкування з дитиною того з батьків, який проживає окремо, застосовуються і в **Литві**. Наприклад, Каунаський суд Литви затвердив мирову угоду між батьками дитини щодо умов контакту батька та сина. Проте мати не дозволила сину комунікувати з батьком, у зв'язку з чим її було оштрафовано⁸⁵.

Закон **Чорногорії** про примусове виконання 2011 року передбачає виключну юрисдикцію національних судів у справах, що стосуються повернення дитини тому з батьків, хто має права опіки. Крім того, Закон передбачає, що суди повинні звертати особливу увагу на необхідність максимально захищати найкращі інтереси дитини при виконанні рішень, що стосуються дітей. Компетентний суд має надати триденний термін для добровільного передання дитини одному з батьків або іншому опікунові. У разі невиконання постанови суду у зазначений термін, суд накладає штраф на особу, яка не передала дитину. У винятковому випадку дитину забирають примусово і передають одному з батьків або іншому опікунові. Суди також можуть просити орган соціального захисту надати допомогу у виконавчому провадженні. Якщо життя або розвиток дитини перебувають під загрозою, суд виносить постанову про її негайне передання одному з батьків або іншому опікунові⁸⁶.

Відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу **Чехії**, якщо питання стосується виконання судових рішень щодо неповнолітніх дітей, національні суди можуть зобов'язати батьків, які не виконують своїх обов'язків, взяти участь у позасудових зустрічах, пройти сімейну терапію або розробити план, що дозволяє здійснювати поступовий контакт із дитиною. Як винятковий захід, суд може постановити рішення про примусове возз'єднання одного з батьків із дитиною⁸⁷.

⁸⁴ Права дітей. Тематичний інформаційний бюлетень. Департамент з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Лютий. 2021. С. 22–23. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-children-ukr-edited-for-layout/1680a21fb4>

⁸⁵ *Baškys v. Lithuania*, 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220940>

⁸⁶ Права дітей. Тематичний інформаційний бюлетень. Департамент з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Лютий. 2021. С. 14–15. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-children-ukr-edited-for-layout/1680a21fb4>

⁸⁷ Права дітей. Тематичний інформаційний бюлетень. Департамент з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Лютий. 2021. С. 13–14. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-children-ukr-edited-for-layout/1680a21fb4>

III. Висновки

1. Питання наявності законодавчих та адміністративних механізмів примусового виконання рішення суду у справах щодо опіки та піклування над дитиною.

У законодавстві окремих держав передбачаються різноманітні механізми примусового виконання рішень у справах щодо опіки та піклування над дитиною: залучення до примусового виконання органів опіки та піклування (Австрія, Болгарія), поліції (Австрія, Франція), прокуратури (Франція, США); застосування за рішенням суду фізичної (прямої) сили до осіб, які перешкоджають виконанню рішень у справах щодо опіки та піклування над дитиною (Німеччина, Австрія); притягнення батьків, які перешкоджають виконанню рішень у справах щодо опіки та піклування над дитиною до відповідальності у вигляді штрафу (Австрія, Франція, Німеччина), обмеження волі, арешту або ув'язнення (Литва, Німеччина, окремі штати США). При цьому застосування примусу до дитини допускається лише в тому випадку, якщо це відповідає її інтересам і якщо неможливо забезпечити виконання зобов'язання менш суворими засобами.

2. Вирішення питання забезпечення спілкування дитини з батьком або матір'ю, які проживають окремо, в досудовому порядку.

Законодавство окремих держав передбачає такі основні способи вирішення питання забезпечення спілкування дитини з батьком або матір'ю, які проживають окремо, в досудовому порядку: угода між батьками (Франція, Німеччина); сімейна медіація (Франція, Польща, Литва); звернення до органів опіки та піклування (Німеччина); консультування, посередництво (США, Словенія).

3. Залучення органів опіки та піклування, психологів на стадії виконання судового рішення.

Із метою забезпечення або сприяння виконанню судового рішення у справах щодо спілкування з дитиною законодавство окремих держав передбачає можливість залучення: органів опіки та піклування (Австрія, Литва); посередників відвідування / контактних осіб (Австрія, Литва, Німеччина); соціальних працівників, сімейних терапевтів, психологів (Франція, Польща); сімейних консультантів (США).

4. Виконання судових рішень про контакт одного з батьків із дитиною.

Відповідно до практики ЄСПЛ перевага завжди надається добровільному виконанню рішень про контакт одного з батьків із дитиною. Позитивне зобов'язання держави у цій сфері полягає у вжитті достатніх заходів для виконання рішення про побачення з дитиною, а також у сприянні добровільному виконанню рішення (наприклад, шляхом розробки комплексної стратегії виконання судових рішень, у тому числі цільової підтримки дитини) та шляхом застосування пропорційних примусових заходів у необхідних випадках.

5. Заходи підтримки дитини, яка проявляє ознаки відчуження одного з батьків.

У правозастосовній практиці окремих держав використовуються різноманітні способи підтримки дитини, яка проявляє ознаки відчуження одного з батьків: консультація зі спеціалістом із психічного здоров'я, сімейна терапія з терапевтом, який має досвід розв'язання ситуацій щодо відчуження одного з батьків (США, Велика Британія); оцінка ситуації та рекомендації експерта з опіки над дитиною (США); сімейна медіація (Велика Британія).

6. Відповідальність особи, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, суду.

Кримінальне законодавство держав, досвід яких було проаналізовано, не містить окремих норм про відповідальність особи, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки, піклування чи суду, але охоплює такі діяння іншими складами злочинів, що визначають підстави відповідальності за невиконання окремих судових рішень і заборон, та встановлює перелік суспільно-небезпечних діянь проти сім'ї та піклування. Зокрема, можуть бути застосовані такі види покарань: штраф (Франція, Литва, США); громадські роботи (Литва); обмеженням волі або арешт (Литва); позбавлення волі (Польща, США).

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

При написанні матеріалів було використано інформацію із бази ECPRD. Відповідні матеріали не призначені для використання у власних наукових дослідженнях.

Узагальнення зарубіжного досвіду щодо забезпечення спілкування дитини з батьком або матір'ю, які проживають окремо

№	Питання	Зміст	Держави
1.	механізми примусового виконання рішення суду у справах щодо опіки та піклування над дитиною	залучення до примусового виконання органів опіки та піклування	Австрія, Болгарія
		залучення до примусового виконання органів поліції	Австрія, Франція
		залучення до примусового виконання органів прокуратури	Франція, США
		застосування за рішенням суду фізичної (прямої) сили до осіб, які перешкоджають виконанню рішень у справах щодо опіки та піклування над дитиною	Німеччина, Австрія
2.	досудовий порядок вирішення питання забезпечення спілкування дитини з батьком або матір'ю, які проживають окремо	угода між батьками	Франція, Німеччина
		сімейна медіація	Франція, Польща, Литва
		звернення до органів опіки та піклування	Німеччина
		консультування, посередництво	США, Словенія
3.	органи та особи, що залучаються до виконання судового рішення про спілкування з дитиною	органи опіки та піклування	Австрія, Литва
		посередники відвідування / контактні особи	Австрія, Литва, Німеччина
		соціальні працівники, сімейні терапевти, психологи	Франція, Польща
		сімейні консультанти	США